

5. TsDAVO Ukrainy. F. 1061. Op. 1. Spr. 367. Ark. 1.
6. TsDAVO Ukrainy. F. 1060. Op. 1. Spr. 37. Ark. 15.
7. TsDAVO Ukrainy. F. 1060. Op. 1. Spr. 37. Ark. 13.
8. *Verstiuk V.F., Dziuba O.M., Repryntsev V.F.* Ukraina vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. Khronolohichniy dovidnyk. Kyiv, 2005. S. 276.
9. TsDAVO Ukrainy. F. 1061. Op. 1. Spr. 32. Ark. 1.
10. TsDAVO Ukrainy. F. 1060. Op. 1. Spr. 36. Ark. 92zv.
11. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 34151. Ark. 9.
12. TsDAVO Ukrainy. F. 1061. Op. 1. Spr. 32. Ark. 29.
13. TsDAVO Ukrainy. F. 1061. Op. 1. Spr. 32. Ark. 67-68.
14. *Tushkan P.* Osvita po kooperatsii v silskomu khaziaistvi ta orhanizatsiia kursiv dlia selian-kooperativ. Silskiy hospodar. 1918. Ch. 5-6. S. 31-33.
15. *Tushkan P.* Pro pochatkovu shkolu-kursy po kooperatsii v silskomu hospodarstvi pry Tsentralnomu Ukrainському Silskohospodarskomu Kooperativnomu Soiuzi. Silskiy hospodar. 1918. Ch. 5-6. S. 57-58.
16. Z zhyttia «Tsentralu». Silskiy hospodar. 1918. Ch. 8. S. 37.
17. *Tushkan P.* Prohramy kursiv po kooperatsii v silskomu hospodarstvi. Silskiy hospodar. 1918. Ch. 9. S. 38.
18. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4152. Ark. 3.
19. *Kulyda S.* Sovetskiy Fenimor Kuper. Knigi Georgiya Tushkana voshli v «zolotoy fond» prikluchencheskoy literatury [prodolzhenie]. Tainy proshlogo. 2017. № 50(357). S. 11.
20. TsDAVO Ukrainy. F. 27. Op. 17. Spr. 4152. Ark. 43.

Воловодовская В. А.

Деятельность профессора П. Ф. Тушкана в контексте развития аграрного образования в Украине.

Освещена роль П.Ф. Тушкана в съездах и совещаниях посвященных подготовке специалистов для сельского хозяйства. Установлено, что ученый принимал активное участие в разработке программ по учреждению сети сельскохозяйственных школ в Украине, подготовке документов по созданию новых отраслевых образовательных учреждений, созданию курсов, передвижных выставок, лекторских кафедр, а также подготовке кадров для внешкольного образования.

Ключевые слова: П.Ф. Тушкан, аграрное образование, сельскохозяйственные образовательные учреждения.

Volovodovska V. O.

Professor P. F Tushkana in the context of the development of agrarian education in Ukraine.

The role of P.F. Tushkan at congresses and meetings devoted to the training of specialists for the needs of agriculture. It was established that the scientist took an active part in the development of programs for the establishment of a network of agricultural schools in Ukraine, programs for the preparation of documents for the creation of new branch educational institutions, the establishment of courses, traveling exhibitions, lecturer's departments, as well as training for extracurricular education.

Key words: P.F. Tushkan, agrarian education, agricultural educational institutions.

УДК 63.001.5(477)«1939/1945»

О.В. КОРЗУН

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ АГРОЛІСОМЕЛІОРАЦІЇ І ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано діяльність Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства у роки Другої світової війни, де на підпорядкованих йому дослідних станціях та опорних пунктах закладено підґрунтя високопродуктивних вітчизняних агролісомеліоративних заходів. З'ясовано, що науковцями інституту розроблено науково обґрунтовані агролісомеліоративні заходи щодо ползахисного лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, удосконалення розплідників, лісового господарства та захисту лісів тощо.

Ключові слова: відновлення досліджень, науково-організаційна діяльність, науково обґрунтовані заходи, агролісомеліорація, ползахисне лісорозведення, боротьба з ерозією ґрунту.

У роки Другої світової війни галузевим науково-дослідним установам НКЗС УРСР було спричинено великої шкоди – більшість інститутів, станцій і полів були повністю знищені, решта – зруйновані та пограбовані [1, с. 58]. Невдовзі після початку воєнних дій частину науково-дослідних установ вдалося евакуювати в глибокий тил, де вони продовжували здійснювати наукові дослідження [2, с. 176]. Після їх повернення на звільнені від окупантів території вони вирішували порядок з науковою роботою проблеми організаційно-господарського напрямку. Нині перегляд надбань вчених науково-дослідних установ у роки Другої світової війни є важливим для об'єктивного відтворення минулого та ефективного науково-методичного планування сільськогосподарського виробництва у майбутньому. Безкоштовна та ненормована праця науковців, які в найкоротший термін ліквідували наслідки хижацького господарювання німецьких окупантів шляхом відновлення сільськогосподарського виробництва, сприяла подальшому розвитку сільського господарства країни.

Дослідженню особливостей діяльності науково-дослідних установ УРСР у роки Другої світової війни присвячені праці багатьох вітчизняних вчених: І.В. Верби, Т.В. Заболотної, О.Є. Лисенка, О.Г. Перехреста, Н.І. Пшеничного, І.М. Спудки, Л.В. Турчини, В.О. Шайкан та інших. Загальну характеристику сільськогосподарської дослідної справи у роки Другої світової війни в УРСР навів В.А. Вергунов. Праці Л.Б. Борисенка, Г.І. Комликової, С.В. Могилюка присвячені регіональним її аспектам. Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості діяльності науково-дослідних установ у роки Другої світової війни, які вирішували проблеми за різними напрямками у сільському господарстві УРСР. Важливими є наукові здобутки вчених за різними напрямками досліджень у сільському господарстві: рослинництва, плодощовочівництва, тваринництва, механізації, меліорації, економіки тощо.

Метою статті стало з'ясування та обґрунтування на основі опублікованих матеріалів і нових архівних документів особливостей діяльності галузевої установи за напрямом агролісомеліорація – Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР у роки одного з найбільш драматичних періодів історії України – Другої світової війни.

Ще перед Другою світовою війною українські аграрії крім продовольчого потенціалу могли пишатися функціонально розгалуженою мережею сільсько-господарських науково-дослідних установ, яка становила 15 інститутів, 34 науково-дослідні станції, 16 дослідних полів та 62 опорних пункти, які мали різне підпорядкування [3, с. 20]. Зокрема, вони були підпорядковані Наркомзему УРСР, Наркомзему харчової промисловості УРСР та Наркомзему СРСР. Крім того, працювала низка сільськогосподарських навчальних кафедр в університетах та інститутах Наркомату освіти УРСР. Крім того, проблеми наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва вирішувалися вченими Академії наук УРСР.

Діяльність мережі науково-дослідних установ НКЗС УРСР було систематизовано за 5 основними напрямками: загальним, рослинництва, тваринництва, механізації сільського господарства та сільськогосподарської меліорації [4, с. 12]. Така мережа являла собою добре організовані науково-дослідні установи, які були обладнані лабораторіями, експериментальними базами, тваринницькими фермами, колекційними розсадниками, лісовими та плодоягідними насадженнями тощо. Загальна кількість наукових кадрів в інститутах, дослідних станціях, полях і опорних пунктах на початку 1941 р. становила близько 520 чоловік старших наукових співробітників з бюджетом понад 17 млн. крб. [5, с. 552]. Науковцями-аграріями було досягнуто чимало здобутків світового значення, зокрема зі встановлення ефективності агротехнічних заходів, удобрення, меліорації, заходів боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур тощо. Поряд із досягненнями, які мала сільськогосподарська наука на початку 1940-х років, були й недоліки, серед яких

відмічено недосконалість її організаційно-управлінської системи. Науково-дослідні установи були розрізнені та не мали належного єдиного науково-методичного центру, який би керував і спрямовував всю роботу мережі за відповідним науковим планом.

У період тимчасової окупації УРСР німецько-фашистські загарбники нанесли сільськогосподарським науково-дослідним установам значні збитки – багато дослідних станцій, полів і опорних пунктів були знищені повністю, інші зовсім зруйновані та пограбовані [6, с. 46]. Значну кількість науково-дослідних установ евакуювали на схід країни, де вони продовжували свою подальшу наукову діяльність [7, с. 7]. Їх науково-дослідна робота в евакуації була спрямована перш за все на надання науково-методичної та практичної допомоги оборонній промисловості, а також сільському господарству країни. Більшість галузевих науково-дослідних установ у тяжкі роки воєнного лихоліття не припинили своєї діяльності. Отримавши вагому допомогу з боку місцевих організацій та існуючи на кошти Народного комісаріату земельних справ УРСР, вони продовжували виконувати науково-дослідну роботу, затверджену в 1940–1941 рр. Проте, наукові дослідження в евакуації вчені пристосовували безпосередньо до ґрунтово-кліматичних умов Середньої Азії.

У довоєнні роки в Українському науково-дослідному інституті агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР, створеному у 1930 р., вирішували проблеми за важливими напрямками: полезахисного лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, удосконалення розплідників, лісового господарства та захисту лісів [8, арк. 3]. На початку 1941 р. була розроблена широка тематика виконання наукових досліджень, яку затверджували на методичному бюро інституту [8, арк. 44]. У відповідності з тематичним планом науково-дослідних робіт директор інституту Ф.М. Харитонович встановив наступний розподіл тем і окремих завдань для виконання співробітниками на підпорядкованих інституту дослідних станціях та опорних пунктах [8, арк. 68; 9, арк. 63]. Зокрема, на Маріупольській та Володимирівській агролісомеліоративних дослідних станціях, Партизанському агролісомеліоративному опорному пункті та Придеснянському опорному пункті боротьби з ерозією ґрунтів [10, арк. 2].

Науковці відділу захисту рослин під керівництвом О.В. Баранея виконували науково-дослідну роботу за темою: «Розроблення заходів боротьби з хворобами деревно-чагарникових порід в агролісомеліоративних насадженнях» [8, арк. 26]. Вченими встановлено: природу гриба, що викликав захворювання ільмових порід і розроблено заходи боротьби з цією хворобою; випробувано при садінні дубу різні способи штучного його зараження мікоризними грибами та стійкість ясена зеленого і ясена пенсільванського по відношенню до помилкового раку. Під керівництвом М.С. Грезе, Г.І. Чуєвої за темою: «Розроблення заходів боротьби з ентомологічними шкідниками лісів і агролісомеліоративних насаджень степової зони» науковцями обстежено насадження з підгорнутим підстиланням, визначено екологію шкідливої черепашки в смугових та масивних лісонасадженнях і організовано винищувальну боротьбу з нею, встановлено ефективність застосування яйцеїда у боротьбі з буряковим довгоносом [8, арк. 27].

Науковці відділу селекції та фізіології під керівництвом С.С. П'ятницького виконували науково-дослідну роботу за темою: «Селекція деревних і чагарникових порід на основі теорії стадійного розвитку» [8, арк. 28]. Вченими М.Я. Королем, М.О. Никоненком, Ф.Л. Щепотьєвим опрацьовано: селекцію дубу на посухостійкість і швидкість росту; селекцію тополь на посухостійкість; селекцію гледичії на безколючковість; гутоностність бруслини у залежності від ґрунтово-кліматичних умов. Науковці опрацьовали нові міжвидові гібриди дубу у напрямі посухостійкості та швидкості росту і метод вегетативного розмноження дубу; створили селекційну колекцію тополь з підбором найбільшої кількості посухостійких видів, що були

висаджені у плакорних умовах та в низині. На Придеснянському опорному пункті боротьби з ерозією ґрунтів встановлено ефективність світлової стадії розвитку деревних рослин [8, арк. 29].

Вчені відділу розплідників під керівництвом Є.Д. Кондратенка виконували дослідження за темою: «Вирощування посадкового матеріалу туземних порід» [8, арк. 30]. Зокрема, науковці Г.Я. Олійник, О.С. Савельєв, Ф.І. Сергєєнков, В.О. Черствін визначили: науково обґрунтовані сівозміни у розплідниках; ефективність глибини закладання насіння на ріст сіянців дубу, шовковиці, жимолості татарської, клену польового, клену гостролистого та ясена. Складено рекомендації з організації колгоспних розплідників і агротехніки вирощування посадкового матеріалу. На Маріупольській агролісомеліоративній дослідній станції розроблено агротехніку ефективного вирощування тополь з насіння, а також скумпії, клена татарського та амурського бархату [8, арк. 31]. На Партизанському агролісомеліоративному опорному пункті встановлено: ефективність глибини загортання насіння на ріст сіянців дубу, гледичії, шовковиці, смородини золотистої; розроблено агротехніку ефективного вирощування шовковиці в умовах Степу; встановлено ефективність раннього викопування сіянців деревних порід. На Володимирівській агролісомеліоративній дослідній станції визначено: ефективність глибини загортання насіння на ріст сіянців дубу, клену та берези бородавчастої [8, арк. 32].

Науковці відділу механізації під керівництвом І.М. Лабунського, О.М. Недафківського виконували дослідження за темою: «Удосконалення конструкції лісової посадкової машини ПН-4 і лісової сіялки ЛСЛ-3 для серійно-масового випуску» [8, арк. 34]. Вченими здійснено лабораторні випробування апаратів на посів стратифікованого насіння дубу, клену та ясена з різною кількістю піску та насіння з ростками; внесено зміни у промисловий зразок сіялки і здійснено її випробування у господарсько-польових умовах; виконано порівняльне випробування промислового ПН-4 і експериментального зразка лісової посадкової машини ПН-5.

Вчені відділу боротьби з ерозією ґрунту під керівництвом О.С. Скородумова здійснювали науково-дослідну роботу за темою: «Розроблення лісомеліоративних заходів на Придонецьких пісках» [8, арк. 34зв]. Науковцями з'ясовано ґрунтово-гідрологічну характеристику Придонецьких пісків та зроблено їх районування; здійснено обстеження природних і штучних лісонасаджень на Придонецьких пісках та запропоновано рекомендації з асортименту порід, типів змішування і агротехнічного створення насаджень. Під керівництвом І.М. Виборнова за темою: «Підбір порід і способи садіння при облісненні змитих і розмитих земель для різних ґрунтово-кліматичних зон» науковці О.М. Черствін, Ф.Л. Щепотьєв створили дослідні насадження на території Весело-Боковеньківського державного заповідника з метою дослідження підбору порід і агротехніки вирощування насаджень на змитих і розмитих землях; здійснили практичну допомогу у створенні ефективних проти-ерозійних насаджень; отримали дослідні культури на сильнозмитих інсольованих схилах з різними способами підготовки ґрунту [8, арк. 35]. На Придеснянській лісомеліоративній дослідній станції під керівництвом М.Д. Кобезького виконували дослідження за темою: «Протиерозійна ефективність фітомеліоративних і гідротехнічних заходів», де науковцем К.Л. Холуп'яком визначено ерозійні руйнування і заходи боротьби з ними на Придеснянській височині [8, арк. 35зв]. За темою «Встановити фізико-хімічні властивості змитих ґрунтів при дослідженні культур» В.В. Сахаровою, О.С. Скородумовим складено плани ґрунтів змитих ділянок Маріупольської агролісомеліоративної дослідної станції та Весело-Боковеньківського державного заповідника [8, арк. 78]. Зокрема, кількості гумусу в орному шарі, потужності гумусового шару, наявності поживних мікроелементів та мікроелементів та інше.

У відділі полезахисного лісорозведення і лісового господарства під керівництвом Ю.П. Бялловича виконували дослідження за темою: «Розроблення конструкцій і розміщення полезахисних смуг» [8, арк. 36]. На Володимирівській і Маріупольській агролісомеліоративних дослідних станціях та Партизанському опорному пункті науковцями П.П. Ізюмським, І.І. Кривокобильським встановлено вплив підліску на світловий режим, створення підстилки та розвиток трав'янистого покриву і деревостою лісосмуги та розгалуження їх кореневих систем. Визначено вплив полезахисних лісосмуг у вигляді одного алейного насадження та однієї смуги за деревно-чагарниковим і деревно-тіньовим типом насадження на вологість ґрунту і урожайність сільськогосподарських культур [8, арк. 37]. Розроблено конструкції у вигляді алей з чистої гледичії та каркаса і алей зі змішуванням цих порід. За темою: «Розроблення способів відновлення полезахисних смуг» здійснено дослідження ефективності впливу різних способів вирубування на лісосіках на відновлення порослі, враховано вплив часу вирубування та висоти пенька на відновлення порослі дуба і ясена та снігозатримання, задерніння ґрунту; встановлено ефективність відтворення порослі насаджень ясена, зараженого хибним раком [8, арк. 38]. За темою: «Методи ведення господарювання в колгоспних лісах» під керівництвом П.В. Бикова встановлено вплив обрізання гілок та розріджування деревостою на вологу ґрунту та ріст і розвиток насаджень. Розроблено удосконалені типи лісових культур та методи використання природного лісовідновлення у колгоспних лісах Лісостепу, Полісся та байрачного Степу УРСР [8, арк. 41].

Під керівництвом Б.І. Логгинова за темою: «Дослідження та випробування екзотів для полезахисного лісорозведення» науковці І.І. Кривокобильський, Г.Я. Олійник дослідили ріст нових деревних та чагарникових порід у полезахисних смугах на території Весело-Боковеньківського державного заповідника, розробили способи вирощування посадкового матеріалу екзотичних порід [8, арк. 42]. Результати досліджень за різними напрямками ефективно популяризувались вченими шляхом здійснення публікації статей у галузевих журналах та збірнику інституту, доповідей, довідок та консультацій, впровадження у виробництво [8, арк. 58–61].

У роки війни з німецькими загарбниками загальна кількість науково-дослідних установ, порівняно з мережею у довоєнний період, зменшилася майже на 61%: з 97 до 59 одиниць. Це відбулось через скорочення опорних пунктів, багато з яких було зруйновано за часів окупації. Більша частина працівників Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР була мобілізована до лав Червоної Армії [8, арк. 113]. У зв'язку з воєнними діями за Наказом № 139 від 17 жовтня 1941 р. інститут евакуювали у Сталінград, а 10 листопада – у Саратов, де вже у грудні його роботу призупинили [8, арк. 162]. Матеріали наукової діяльності інститут залишилися в окупованому Харкові та були втрачені [8, арк. 122]. Через воєнні дії особливого спустошення зазнала мережа дослідних станцій інституту [11, с. 3]. Зокрема, основна Володимирівська агролісомеліоративна дослідна станція, в якій не залишилось жодної вцілілої споруди, обладнання та матеріалів [10, арк. 1]. Великих руйнувань зазнав Придеснянський опорний пункт боротьби з ерозією ґрунтів [12, арк. 78]. У результаті воєнних дій значна частина дослідів була зруйнована, полезахисні смуги опинилися під загрозою знищення через відсутність належного догляду та неправильного вирубування [13, арк. 1].

Вже 15 вересня 1943 р. за Наказом НКЗС УРСР №126 Український науково-дослідний інститут агролісомеліорації і лісового господарства, штат якого налічував 5 працівників, відновив свою діяльність [14, арк. 1]. У Харкові під керівництвом професора І.О. Яхонтова (з 21 березня 1944 р. – Б.І. Логгинова) були підготовлені приміщення, лабораторне устаткування та укомплектовано штатні працівники

інституту, які продовжили науково-дослідну роботу за затвердженою тематикою [14, арк. 4]. Розпочали також діяти підпорядковані інституту Маріупольська і Володимирівська агролісомеліоративні дослідні станції, Партизанський агролісомеліоративний опорний пункт та Придеснянський опорний пункт боротьби з ерозією ґрунтів [7, с. 8]. На 1 серпня 1944 р. у системі НКЗС УРСР було відновлено діяльність 94% науково-дослідних інститутів, станцій, полів і опорних пунктів, порівняно з 1941 р. [7, с. 7].

У жовтні 1944 р. Наукова рада Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР затвердила тематичний план науково-дослідних робіт щодо визначення чинників ерозійного руйнування ґрунту та шляхів боротьби з ними, встановлення ефективності захисного лісорозведення для різних ґрунтово-кліматичних умов УРСР [15, арк. 4]. Не дивлячись на нестачу приміщень, наукового та лабораторного обладнання, вченими було значно розширено та удосконалено науково-дослідні агролісомеліоративні роботи [16, арк. 2]. Зокрема, відновлено та виправлено полезахисні лісові смуги, зруйновані під час німецької окупації (Б.І. Логгинов) [17, арк. 1]; запроваджено протиерозійні заходи на територіях з ґрунтовим покривом, порушеним у результаті воєнних дій (М.Д. Кобезський) [18, арк. 12]; створено нові насінневі бази для потреб державних та колгоспних розплідників (О.Ф. Скоробогатько) [16, арк. 1]; опрацьовано ефективне використання сільськогосподарських ґрунтообробних знарядь в агролісомеліоративних насадженнях і розплідниках (І.М. Лабунський) [18, арк. 21]; розроблено ефективні заходи запобігання ерозійним процесам, способи відновлення лісових культур у колгоспних лісах, зруйнованих воєнними діями (І.О. Яхонтов); досліджено санітарний стан зруйнованих полезахисних смуг та розроблено заходи боротьби зі шкідниками (В.І. Дмитрієвський) [19, арк. 3–4]; організовано господарювання у штучних степових лісових масивах, пошкоджених під час німецької окупації (Л.Т. Устинівська) [17, арк. 4].

На початок 1945 р. в інституті працювало 19 чоловік, з яких – 9 наукових співробітників, у тому числі 2 доктори (К.Е. Собеневський, І.О. Яхонтов) та 3 кандидати наук (І.М. Лабунський, Б.І. Логгинов, О.С. Савельєв) [10, арк. 1–3]. Вченою радою інституту затверджено удосконалені методики виконання науково-дослідних робіт на 1945 р. за темами: відновлення та виправлення полезахисних смуг, зруйнованих під час німецької окупації; удосконалення конструкцій полезахисних смуг; підбір та вирощування нових порід для полезахисних лісонасаджень та дослідження посівного і посадкового матеріалу грецького горіха, сибірської модрини та бородавчастої берези; запровадження відновлювального вирубування в полезахисних лісових насадженнях [20, арк. 1; 21, арк. 110]. Приділено увагу організації господарювання у штучних степових лісних масивах; розробленню травопільних сівозмін та травосумішок в умовах захищених полів [4, с. 691]; опрацюванню заходів боротьби з ерозією ґрунту [16, арк. 3]. Науковцями з'ясовано ефективне лісорозведення порід: ясена звичайного та фруктових дерев і кущів – груші, яблуні, аличі, абрикосу, скумпії, золотистої смородини, європейського бересклета [16, арк. 4]. Для боротьби з ерозією ґрунту опрацьовано ефективне застосування посіву люцерни у сумішці з пажитницею та оптимальне загортання насіння. Поповнено дендропарк новими видами деревних та чагарникових порід: трояндою сирійською, азалією звичайною, глодом, обліпихою, іргою. Опрацьовано ефективну агротехніку айви японської, мушмули звичайної, модрини сибірської, клену сріблястого та інших [22, арк. 128]. При обробі матеріалів в інституті розпочато застосування методів варіаційної статистики.

На Маріупольській та Володимирівській агролісомеліоративних дослідних станціях та Партизанському агролісомеліоративному опорному пункті виконували науково-дослідну роботу за напрямками: відновлювальне вирубування в полезахисних смугах, полезахисне лісорозведення у тваринницьких радгоспах і колгоспах;

стимулювання раннього дозрівання та способи тривалого збереження посадкового матеріалу [23, арк. 1] Організовано агролісомеліоративні господарства із заготівлі районованого насіння; визначено ефективну агротехніку вирощування деревних порід та формування зооценозів на території, що піддавалась агролісомеліоративній дії; складено наукові рекомендації з розвитку лісових розплідників [16, арк. 7]. Удосконалено технічні креслення агролісомеліоративної машини ПП-5, сконструйовано машини для збирання лісового насіння; розроблено систему заходів боротьби з мігруючими шкідниками у полезахисних лісонасадженнях; відображено специфіку колгоспних лісів [24, арк. 1]. На Володимирівській агролісомеліоративній дослідній станції під керівництвом К.Е. Собеневського за темою: «Підбір і особливості вирощування нових порід (екзотів) для полезахисного лісорозведення» науковці здійснили оцінювання біологічних особливостей екзотів – морозостійкості, зимостійкості, посухостійкості та ступеня швидкості їх росту [25, арк. 1]. На Придеснянському опорному пункті боротьби з ерозією ґрунтів для створення стійких і продуктивних захисних протиерозійних насаджень підібрано породи та агротехніка лісових і садових насаджень для змитих та розмитих земель; з метою ефективного використання лісової і трав'янистої рослинності для боротьби з ерозією ґрунту встановлено дію лісової та трав'яної рослинності на поверхневий стік і кольматаж продуктів змиву [23, арк. 4].

Із виконанням досліджень за темою: «Розроблення способів вирубування, як догляду за полезахисними смугами» встановлено значення вирубування, як догляду за полезахисними смугами, що визначалось можливістю ефективного росту і розвитку смугових насаджень [22, арк. 122]. З їх застосуванням покращувались конструктивні особливості смуг, що забезпечувало посилення їх полезахисної дії та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище [22, арк. 10]. Посилювався ріст насаджень, розвиток крон і довговічність насаджень, збільшувалась продуктивність та зменшувались витрати на створення смуг. За темою «Пришвидщення змикання полезахисних смуг шляхом вирубування» прискорювалось змикання смуг за рахунок кращого розвитку чагарників і дерев [22, арк. 11]. За темою «Вирощування посадкового матеріалу в агролісомеліоративних розплідниках» встановлено оптимальну глибину загортання насіння шовковиці, скумпії, бирючини і жимолості татарської із врахуванням величини та терміну посіву насіння, складу та вологості ґрунту [22, арк. 91].

На початку 1945 р. при Секторі науково-дослідних установ Наркомзему УРСР для надання громадської та науково-методичної допомоги щодо відновлення і розвитку науково-дослідної роботи мережі установ створено інспекторську групу кваліфікованих науковців [22, арк. 106]. Ними виконано перевірку стану матеріальної та науково-технічної бази науково-дослідних установ і надано їм консультаційну допомогу щодо вирішення науково-методичних та організаційно-господарських проблем, координування тематичних планів та сприяння видавництва наукових праць вчених.

Таким чином, у роки Другої світової війни вчені Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР вирішували значні проблеми як у напрямі організаційно-господарського зміцнення науково-дослідної мережі інституту, так і щодо подальшого розвитку сільсько-господарської дослідної справи в УРСР. Науковцями отримано значні здобутки щодо розвитку досліджень у напрямі агролісомеліорації. Зокрема, розроблено ефективні заходи з ефективного полезахисного лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, удосконалення розплідників, лісового господарства та захисту лісів. Приділено увагу ефективному впровадженню науково обґрунтованих заходів боротьби з ентомологічними шкідниками лісів і агролісомеліоративних насаджень та хворобами

деревно-чагарникових порід в агролісомеліоративних насадженнях, протиерозійній ефективності фітомеліоративних і гідротехнічних заходів, розробленню способів відновлення полезахисних смуг та методів ведення господарювання в колгоспних лісах, опрацюванню ефективного використання сільськогосподарських ґрунто-обробних знарядь в агролісомеліоративних насадженнях і розплідниках, розробленню способів вирубування, як догляду за полезахисними смугами, підбору порід і способів садіння при облісненні змитих та розмитих земель, підбору і особливостям вирощування нових порід (екзотів) для полезахисного лісорозведення. Велике значення надавали селекції деревних і чагарникових порід, застосуванню науково обґрунтованих сівозмін у розплідниках, травопільних сівозмін та травосумішок в умовах захищених полів, встановленню ефективності глибини загортання насіння на ріст сіянцив. Отже, аналізуючи архівні документи та матеріали, можна стверджувати, що науково-дослідна робота в Українському науково-дослідному інституті агролісомеліорації і лісового господарства НКЗС УРСР у роки Другої світової війни здійснювалась за науковими темами, що вирішували значні проблеми агролісомеліорації для розвитку перспективного сільськогосподарського виробництва в країні.

1. Вергунов В. А. *Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект*. Київ: Аграрна наука, 2012. 416 с.
2. Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛГД», 2014. 490 с.
3. Вергунов В. А., Хижняк В. П. Українські науково-дослідні сільськогосподарські заклади в роки Великої Вітчизняної війни. *Історичні записки: збірник наукових праць*. 2004. Вип. 1. С. 19–25.
4. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ, ЦДАВО України; Уклад.: М.В. Присяжнюк, В.А. Вергунов, О.О. Черниш, В.І. Кучер, А.С. Білоцерківська, Н.П. Коваленко, Н.В. Маковська, О.В. Корзун; Під заг. ред. М.В. Присяжнюка; Наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: Нілан-ЛГД, 2012. 756 с.
5. *Перехрест О. Г.* Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
6. Коваленко Н. П. Відновлення досліджень сівозмін у наукових установах та впровадженнь у господарствах Наркомзему УРСР у 1941–1945 рр. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2013. Вип. 66. С. 45–50.
7. Анікіна О. П. Сільськогосподарські періодичні та продовжувані видання в Україні в роки війни 1941–1945 рр. та у повосенну п'ятирічку. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2013. №48. С. 3–17.
8. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 1. 163 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 17. Спр. 1012. 151 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 19. 4 арк.
11. Научный отчет за 1944 год. НКЗ УССР. УНИИ агролесомелиорации и лесного хозяйства. Киев-Харьков: Сельхозгиз. 1945. С. 3–4.
12. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 6. 156 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 7. 2 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 1а. 13 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 7а. 6 арк.
16. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 14. 8 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 9. 4 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 10. 23 арк.
19. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 8. 5 арк.
20. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 18. 114 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3668. 225 арк.
22. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 17. 128 арк.
23. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 16. 4 арк.
24. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 15. 4 арк.
25. ЦДАВО України. Ф. 4334. Оп. 2. Спр. 20. 4 арк.

References

1. Verhunov, V.A. (2012). *Silskohospodarska doslidna sprava v Ukraini vid zarodzhennia do akademichnoho isnuvannia: orhanizatsiinyi aspekt* [Agricultural experienced business in Ukraine from an origin to academic existence: organizational aspect]. Kyiv: Ahrarna nauka. 416. [in Ukrainian].
2. Kovalenko, N.P. (2014). *Stanovlennia ta rozvytok naukovo-orhanizatsiinykh osnov zastosisuvannia vitchyznianskykh sivozmin u systemakh zemlerobstva (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiia* [Becoming and development of scientifically-organizational bases of application of home crop rotations in the systems of agriculture (the second half of XIX is beginning of XXI of century): monograph]. Kyiv: TOV «Nilan-LTD». 490. [in Ukrainian].
3. Verhunov, V.A., Khyzhniak, V.P. (2004). *Ukrainski naukovo-doslidni silskohospodarski zaklady v roky Velykoi Vitchyzniansoi viiny* [Ukrainian research agricultural establishments are in the years of Great Patriotic war]. *Istorychni zapysky: zbirnyk naukovykh prats.* 1. 19–25. [in Ukrainian].
4. Prysiakhniuk, M.V., Verhunov, V.A., Chernysh, O.O., Kucher, V.I., Bilotserkivska, A.S., Kovalenko, N.P., Makovska, N.V., Korzun, O.V. (2012). *Silske gospodarstvo URSR ta yoho naukove zabezpechennia u 1940–1946 rokakh: zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Agriculture of UKRAINE and him scientific providing in 1940–1946: collection of documents and materials]. Kyiv: Nilan-LTD. 756. [in Ukrainian].
5. Perekhrest, O.H. (2011). *Ukrainske selo v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsialne stanovyshche* [Ukrainian village in 1941–1945: economic and social position]. Cherkasy: ChNU imeni B. Khmelnytskoho. 668. [in Ukrainian].
6. Kovalenko, N. P. (2013). *Vidnovlennia doslidzhen sivozmin u naukovykh ustanovakh ta vprovadzen u gospodarstvakh Narkomzemu URSR u 1941–1945 rr.* [Proceeding in researches of crop rotations in scientific establishments and introductions is in the economies of Narkomzem of Ukraine in 1941–1945]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomia.* 66. 45–50. [in Ukrainian].
7. Anikina, O.P. (2013). *Silskohospodarski periodychni ta prodovzhuvani vydannia v Ukraini v roky viiny 1941–1945 rr. ta u pivoiennu piatyrichku* [Agricultural periodic and extensible editions in Ukraine in the years of war 1941–1945 and in post-war five-year]. *Visnyk NTU «KhPI».* 48. 3–17. [in Ukrainian].
8. (1941). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 1. 163. [in Russian].
9. (1940). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. R-27. Op. 17. Spr. 1012. 151. [in Russian].
10. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 19. 4. [in Russian].
11. (1945). *Nauchnyi otchet za 1944 hod* [Scientific report for 1944]. NKZ USSR. UNYY ahrolesomelyoratsyy y lesnogo khoziaistva. Kyev-Kharkov: Selkhozghyz. 3–4. [in Russian].
12. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 6. 156. [in Russian].
13. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 7. 2. [in Russian].
14. (1943). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 1a. 13. [in Russian].
15. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 7a. 6. [in Russian].
16. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 14. 8. [in Russian].
17. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 9. 4. [in Russian].
18. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 10. 23. [in Russian].
19. (1944). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 8. 5. [in Russian].
20. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 18. 114. [in Russian].
21. (1946). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. R-2. Op. 7. Spr. 3668. 225. [in Russian].
22. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 17. 128. [in Russian].
23. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 16. 4. [in Russian].

24. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 15. 4. [in Russian].
25. (1945). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady ta upravlinnia Ukrainy [Central state archive of higher authorities and administration of Ukraine]. F. 4334. Op. 2. Spr. 20. 4. [in Russian].

Корзун Е. В.

Деятельность Украинского научно-исследовательского института агролесомелиорации и лесного хозяйства в годы Второй мировой войны.

Проанализирована деятельность Украинского научно-исследовательского института агролесомелиорации и лесного хозяйства в годы Второй мировой войны, где на подчиненных ему опытных станциях и опорных пунктах заложены основы высокопродуктивных отечественных агролесомелиоративных мероприятий. Выяснено, что учеными института разработаны научно обоснованные агролесомелиоративные мероприятия относительно полезащитного лесоразведения, борьбы с эрозией почв, усовершенствования питомников, лесного хозяйства и защиты лесов и тому подобное.

Ключевые слова: возобновление исследований, научно-организационная деятельность, научно обоснованные мероприятия, агролесомелиорация, полезащитное лесоразведение, борьба с эрозией почвы.

Korzun O. V.

Activity of Ukrainian research institute of agro-forest-land-reclamation and forestry is in years of the Second World War.

Activity of the Ukrainian research institute of agro-forest-land-reclamation and forestry is analysed in the years of Second World War, where on the slave to him experienced stations and strong points soil of high-performance home agroforestral measures is stopped up. It is found out, that the scientists of institute are work out scientifically reasonable agroforestral measures in relation to field-protective forest-breeding, fight against erosion of soils, improvement of nurseries, forestry and defence of the forests and others like that.

Key words: proceeding in researches, scientifically-organizational activity, scientifically reasonable measures, agro-forest-land-reclamation, field-protective forest-breeding, fight against erosion of soil.

УДК 378.2:001.82:632.9-043.86:634(477)(091) «Михайловський» Л.М. ТАТАРЧУК

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА В.С. МИХАЙЛОВСЬКОГО У РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАХОДІВ БОРТЬБИ З ХВОРОБАМИ І ШКІДНИКАМИ ПЛОДОВО-ЯГІДНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ (до 125 річчя від дня народження)

У статті розглянуто віхи життя і наукової діяльності видатного українського вченого біолога В.С. Михайловського (1894–1976). Охарактеризовано основні етапи становлення й розвитку наукового світогляду вченого, його плідну викладацьку та наукову діяльність, визначено основні напрями наукових досліджень. За результатами історіографічного огляду та аналізу джерел, що констатують значний науковий доробок ученого, як цінне джерело нових ідей та прогресивних думок стосовно розвитку галузі ботаніки, встановлено його роль як непересічної особистості в науковому співтоваристві.

Ключові слова: фітопатологія, морфологія, систематика, кафедра, навчальні заклади, захист рослин, лишайники.

*Мысляча і працююча людина є мірилом всьому.
Вона є величним планетарним явищем.
В.І. Вернадський*

Постановка проблеми. Історія аграрної науки багата іменами видатних діячів, самовіддана праця яких сприяла становленню й розвитку сільськогосподарської дослідної справи та науки на теренах України.

Серед імен славетних синів України, які зробили значний внесок у вітчизняну і світову науку почесне місце займає постать видатного вченого в галузі ботаніки Михайловського Василя Семеновича (1894–1976).

Аналіз актуальних досліджень щодо його наукової діяльності дав змогу виокремити кілька праць, що можуть слугувати основою для подальших наукових